

Orhan Kemal'in Öykücülüğü Üzerine

MUZAFFER UYGUNER

Orhan Kemal, yazınımızda öyküleri ve romanları ile yer almıştır. Yazın dünyamıza şiir yayımlayarak girmiş; daha sonraları oyunlar ve senaryolar da yazmıştır. Bu yazıda, yalnızca öyküleri yönünden bir değerlendirme yapmağa çalışacağız.

Yayımlanan ilk öyküsünün 1940 yılında *Yeni Edebiyat* dergisinde çıkan "Balık" adlı yazı olduğu kabul edilmektedir. Bu öykünün yayımlandığı yıllarda, öykücü olarak Memduh Şevket Esendal, Halikarnas Balıkcısı, F. Celâlettin, Sadri Ertem, Bekir Sıtkı Kunt, Kenan Hulûsi Koray, Sabahattin Ali¹, Sait Faik Abasıyanık, Refik Halit Karay'ın görüldüğünü söyleyebiliriz. Bu yazarların yapıtları ile öykücülüğümüz genişlemekte ve zenginleşmekte; Bekir Sıtkı, Sadri Ertem, İlhan Tarus, Kemal Bilbaşar, Umran Nazif ve Sabahattin Ali'nin öyküleri ile bugünkü toplumsal gerçekçiliğe yönelik dalgalanmaları içinde ilerlemektedir. Orhan Kemal, yazın alanına şiirle girdiği yıllarda Nâzım Hikmet'in telkini ile öykü yazmağa yönelmiştir. "Edebiyatımızın, kaideleriyle hemen hiç uğraşmadığım, en yabancı olduğum tarafı hikâyecilik bölümüydü" diyor *Nâzım Hikmet'le Üç Buçuk Yıl* adlı kitabında (s. 43). O yıllarda Panait İstrati ile Maksim Gorki'nin yapıtlarının fazlaca yayımlandığını biliyoruz. Orhan Kemal'in öykülerinde bu yazarların, kendi yaşayışlarını anlatan öykülerinin ve onların yaşamına benzeyen yaşamındaki gözlemlerin, izlemlerin etkisi olmuştur. "Telefon" dışındaki ilk öyküleri ile küçük romanlarında hep kendi yaşamına dayanan olayları buluyoruz. Bu ana çizgi ölümüne kadar yazdıklarının hepsinde görülmektedir. Bu, bir bakıma, sürekli olarak "ekmek ardında koşan küçük adamın" öyküsüdür. Öyküler, bu "küçük adam"ın yaşamını ya da bu yaşam ile ilgili çevreyi ve kişileri yansıtır. Küçük adam, "toplum basamaklarındaki yerlerinden kopmuş veya yerini bulamamış, kendini boşlukta ve sıkıntıda duyan dayanaksız", ekmek için büyük kentlere göçmüş, tedirginlik içine düşmüş insanı yansıtır. Orhan Kemal, önceleri, Çukurova'ya inen tarım ve fabrika işçilerine, bunların kentlerin kıyı mahallelerindeki yaşamlarına eğilmiştir; daha sonraki yıllarda ise bir Babil Kulesi niteliği ile İstanbul'daki yaşam ve olaylar onun öykülerinin konusu olmuştur.

¹ Sabahattin Ali'nin nüfus kütüğünde soyadı "Ali"dir.

Bazı Konular

Ekmek ardında koşan insanın yaşamı elbette büyük bir çeşitlilik gösterir. Orhan Kemal, çok küçükken kazanmak zorunda kaldığı ekmeğin önemini gayet iyi bilmektedir. İlk öykülerinden başlayarak son yazdıklarına kadar sürekli biçimde bunu işlerken değişik çevrelerin değişik insanların ekmek kavgasını anlatır. Sözgelisi, *Ekmek Kavgası* adlı kitabın aynı adı taşıyan öyküsünde, askerî bir birliğin mutfak artıklarıyla geçinen ve bu artıklar için kargalarla, köpeklerle boğuşan aç ve sefil insanların yaşamını öyküleştirebilir. Askerî birlik gittikten sonra, bu sefil yaşamı bile özlemle anımsayan bu çocuklar ve yaşlılar topluluğu koyu bir yoksulluğun temsilcileri olarak değerlendirilmelidir. Orhan Kemal, bir başka öyküsünde ("Bir Öksüz Kız Etrafında"), "bilmiyorsunuz, sefalet nedir bilmiyorsunuz" der; sanki, "Ekmek Kavgası" öyküsünde de bunu somut olarak betimler. Bu ilk kitabındaki "Ekmek Sabun ve Aşk" adlı öykü de ekmek kavgasına döndürür. *Grev*'deki "İşsiz" adlı öyküyü de burada özellikle anmalıyız bu bakımdan. Bir göç dalgasıyla büyük kente sürüklenen köylünün ekmek ardındaki savaşını da bu kitabın "Yabancı" adlı öyküsünde buluruz. Bütün öykülerini içerecek dizide *Yağmur Yüklü Bulutlar ve Kırmızı Küpeler* (Bilgi Yayınları) adları ile yayımlanan ilk iki kitapta da bu çizgiyi sürdüren birçok öykü görmekteyiz. Ekmeğin ardında koşan küçük memurlar, dilenciler, çöpçüler, etlerini satan küçük kızlar, kâhyalık ya da şurada burada, fabrikalarda güç koşullarda çalışan erkek çocuklar, sokaklara düşmüş kadınlar, kadın tellâlları, tutuklarevlerinde başkalarına hizmet edenler, köyden kopup gelen köylüler aslanın ağzındaki ekmeği almağa, daha çok sefilliğe düşmemek için direnmeğe çalışırlar; açlık uçurumunun başında, çukura düşmemek için, uçurumun dibine yuvarlanmamak için çabalarlar. Ekmek bulamamak, eve ekmek götürememek, aç çocuklara bir lokma olsun yedirememek düşüncesinin, ezincinin, üzüntüsünün ağır yükü altında ezilirler. Aç yatan çocukların başuçlarında sürüp giden çaresiz konuşmalar ve tartışmalar içindeki huzursuzluk ve çatışmalar, boyun eğişler de birçok öyküsünde yer alır. Orhan Kemal, ekmek savaşı yapan insanları çeşitli ortam içinde yakalar; gecekondu bölgeleri, ören yerleri, tutuklarevleri, İstanbul'un yoksul mahalleleri bu insanların yaşadıkları dış çevreyi oluşturur.

Orhan Kemal'in öykülerinde, çalışan insanlar önemli bir yer tutar. Romanlarında da aynı koşutluğu görürüz. *Ekmek Kavgası*'ndaki öykülerden başlayan fabrika işçiliği, İstanbul'da yazdıklarında azalır ise de geniş bir sayıya ulaşan öykülere konu olmuştur. "Bir Ölüye Dair" adlı öyküde, ip-likhane işçisi ve üç çocuklu genç kadın Zehra'nın güç yaşamını ve acı sonunu anlatır; çocukların durumu da ayrıca toplumsal bir yaraya parmak basar. Her türlü toplumsal güvenceden yoksun olan kadının ölümü ve çocukların ortada kalması elbette toplumun çaresizliğini göstermektedir. Toplu yaşam içinde kendiliğinden ortaya çıkıveren dayanışma ve yardım yanında

toplumsal yardım kurumlarından yoksunluğumuzu ortaya koyuvermiştir. İş yasalarının günümüzdeki kadar izlenemediği dönemin öyküsü olan "Uyku" ise fabrika işçiliğini işleyen öykülerin ilklerinden olduğu halde en başarılı olanıdır da. Madenî Eşya Fabrikası'nda çalışan çocukların dramına dönük bu öyküde, hafta tatiline karşın gene de çalıştırılan Haydar adlı çocuğun uyuklayıp da düşmesi ve başını yarması, bir yandan çocukların acınası durumlarını, öte yandan araları açık iki ustabaşının bu nedenle yenilenen kavgasını, sorumluları İş Dairesi'ne bildireceğini söyleyen Celâl Usta'nın 25 liraya susmasını ve işçilerin kişisel çıkarlar açısından sömürülmesini anlatır. *Grev*'de yer alan aynı addaki öykü ile "Dert Dinleme Günü" de fabrikada çalışanların dünyasını somut olarak ortaya koyan öykülerdir. "Grev"de, grev hakkının tanınmadığı yıllarda bir dokuma fabrikasındaki 8 saatlik çalışma için direnen işçilerin ve bunların karşısında bulunanların çatışmalı öyküsü gerilimleri ile verilmiştir. Orhan Kemal, bu direnişi en can alıcı noktaları ile, gereksiz ayrıntılardan arıtarak ortaya koymuştur. Aynı kitaptaki "Dert Dinleme Günü"ndeki işçiler de, iş güvensizliğinin bulunduğu yıllarda kovulma korkusu içindedir. O zamanların geleneği üzere gelen milletvekilleri, işçilerin dertlerini dinlemek isterler. Orhan Kemal, kovulma ve aç kalma düşüncesi içinde bulunan ve bunun baskısıyla bunalan insanların ruhsal çalkantılarını ve iç dünyalarını başarılı olarak yansıtır ve dert dinlemeye gelenlerin olayları örtbas etmekten öte bir görev yapamadıklarını, dert dinlemeye de yavaşak bir işçiden başkasının gitmediğini belirtir. *Kardeş Payı* adlı kitapta yer alan ve kitaba da adını veren öyküdeki çalışanlar ise fabrika işçisi değildir. Bir bilinçlenme içine giren hammallar, hammalbaşına karşı bir harekete geçip kazançlarını kardeş payı yapmaya karar verirler. Bu davranış, genel bir bilinçlenmeden çok bir anlık kabarışın ürünüdür ve Orhan Kemal'e göre genel davranışla ilgisiz bir olaydır. Ama, bunun böyle olması gerektiğini, sömürüye karşı birleşerek karşı konulabileceğini anlatmıştır diyebiliriz.

İşçilerle, çalışanlarla ilgili öyküleri bu kadar değildir Orhan Kemal'in. Hepsini sayıp dökmek, ayrı ayrı belirtmek özel bir inceleme konusu olmalıdır elbette. Özellikle de bütün öykülerinin yayımı sonuçlanmalıdır. Ölümünden önce yayımlanan kitaplarına girmeyen birçok öyküsünün Bilgi Yayınevi dizisinde yer aldığını görüyor ve yer alacağını sanıyoruz. Çalışanları konu alan öykülerinde, öbür öykülerinden farklı yanı, işçilerin çevresi, dış ve iç yaşantılarının anlatılması ve bu arada toplumsal güvenlik ve ekmek sorunudur. Bugünkü yasal güvenlikten yoksun, toplumsal güvenceden yararlanamayan insanların ruhsal çatışmaları, bunun dışa dönük belirtileri, hak ve haksızlık, açlık ve ekmek, iş ve işsizlik kutuplarının en iyi yansımasını buluruz onun öykülerinde.

Orhan Kemal, toplum içinde kadınların durumuna da geniş bir yer ayırmıştır. Bunlar, çeşitli işyerlerinde çalışan kadınlardır çoğunlukla. Ekmek

için düşmüş kadınlar ya da genç kızlar da görülür onun kişileri arasında. *Ekmek Kavgası*'ndaki "Tabar Çalık'ın Karısı" bu öykülerin ilkidir. Kazandığı pek az parayı da evine getirmeyen kocasına kızan ve ödünç veren bakkaldan da istediğini alamayan Seyran, karşısına çıkan yapı bekçisinin kıskırtmasıyla baştan çıkar. Orhan Kemal, ruhsal durumları somutlaştıran kısa, inandırıcı konuşmalarla çıkar karşımıza. Aynı kitaptaki "Bir Ölüye Dair" adlı öyküyü anımsayabiliriz burada; geçim uğruna kötü durumlara düşen ve sonunda intiharı seçen Zehra'nın öyküsünü unutmamak gerekir. Bu iki öykü de erkeklerin olumsuz davranışlarını ortaya koyar bir bakıma. Yazılışı daha önce olan ikinci öyküde, öykücü olarak bazı acemiliklerini görüyoruz; birincisi ise usta işi bir öykü olarak anılmalıdır. Aynı kitapta bulunan "Bir Kadın" adlı öyküyü de bunlara katabiliriz. Genç yaşta, sevgi yüzünden kötü yola düşen, acıklı günler sonunda koruyucu gibi bir ırgatla karşılaşan ve böylece kurtuluşa eren bir genç kadının öyküsüdür bu. Belki öyle. Öyle bile olsa genellemeden uzaktır elbette.

Çamaşırcının Kızı'ndaki "Kötü Kadın", son günlerinde açlık içinde kıvranan bir kötü kadının zavallı yaşamını betimler. Pek başarılı sayamayacağımız bu izlenim öyküsünde, erkeklerden çok toplumun bozuk düzenine şöylece değinivermiş görürüz onu.

Kardeş Payı adlı kitaptaki öykülerden "Kırmızı Mantolu Kadın"ın kahramanı olan genç kadın ise, temiz kalmaya çalışan ve Orhan Kemal'in sevecenlikle üzerine eğildiği bir tiptir. Bir süre sonra, kucağında çocuğu ile karşılaştığında, öykücü Orhan Kemal, sesizce ve duyarlıkla ayrılıp gider, ayıbını yüzlemekten bütün gücüyle kaçınır. Bu son, belki de öykücünün öyküye karışması olarak da yorumlanabilir. *Yağmur Yüklü Bulutlar*'a geldiğimizde, "Fare Zehiri" adlı öyküde, aldatıldığı için fare zehiriyle canına kıyan küçük kızın öyküsünde de aynı sevecen ve duyarlı Orhan Kemal'le karşılaşırız. Orhan Kemal'in buradaki kahramanı, toplum içindeki durumu nedeniyle intihar ederken, "Üç Onluk"daki kız ise kızlığını geçim aracı olarak kullanacak denli düşüktür. Gerçi, 30 liranın 10 lirasını geri veren kızı bir bakıma yüceltmek ister Orhan Kemal; ama asıl üzerinde durduğu konu, kızı bu aşağılık yaşama iten ailesi ve ailesinin içinde bulunduğu toplumdur. "Suç ne senin, ne de benim" derken, konuşmalarla belirtmek istediği de budur sanırım. *Kırmızı Küpeler*'deki "O Kadın" öyküsünde de sokaklarda rastlanan genel kadınlardan, onların lüks bir yaşam içinde bulunanlarından birini anlatır bize. Bu da bir izlenim öyküsüdür ve Orhan Kemal, şöyle bir dokunuvermekle geçirir bunu da. Bu öykülerin sonunda belirtebileceğimiz husus, toplumun kanayan bir yarasına değinmiş olmasıdır. Bazılarında her yönüyle başarılı bir öykü yaratırken, bazılarında bir izlenimini ortaya koymakla yetinir.

Orhan Kemal, "sinema artisliği"nin kadınlar için nasıl tuzak olduğunu *Kırmızı Küpeler*'deki "Yavru" adlı öyküde, Yeşilçam Sokağı'ndaki edinti-

lerinden yararlanarak gösterir bize. *Yağmur Yüklü Bulutlar*'daki "Pisler" de bu konuya başka bir açıdan bakışın öyküsüdür. İlk öyküde, film çevirmek için artist arama duyuruları ile baştan çıkarılan kızların hep bir örnek aldatılışını usta bir anlatımla ortaya koyar. Sinemaya gitme tutkusu da bir zamanların toplumsal dertleri ve ayıpları arasında idi. *Ekmek Kavgası*'ndaki "Bir Öksüz Kız Etrafında" adlı öykü ile *Çamaşırcının Kızı*'nda yer alan ve aynı adı taşıyan öykü bir yanıyle de bu tutku yüzünden aldatılan kızların dramını yansıtır. Özellikle ergenliğe geçiş yıllarının toyluğu içinde, sinemaya gidiş bir üstün görme ve görünme hastalığıdır, bir aşağılık duygusunun bu yönde giderilmesidir. Orhan Kemal'in bu öyküleri, geçmiş bir çağın bir hastalığının belgeleridir. Orhan Kemal, bu hastalığı, çevreyi ve aileyi de yansıtarak daha belirgin çizgilerle ortaya koyar. Aldatılan kızlara, önce babalık, sonra da dedelik duyguları içinde, acımayla, sevecenlikle ve toplumu da suçlayarak yaklaşır.

Orhan Kemal, düşkün insanları, küçük memurları öyküleştiren de toplumu suçlamaya dönüktür. Özellikle İstanbul'da yazdıklarında, İstanbul'da yaşayanlar arasından çıkardığı insanlardan birçoğu karşısındaki davranışı böyledir. İlk öykülerinden olup *Ekmek Kavgası*'nda yer alan "Bir İnsan", varlıktan yoksulluğa hızla düşen bir insanı anlatır; "her zaman, her yerde, her vakit" rastlanan türden "mahvolmuş insan"lardan biridir bu. Öyle sanıyoruz ki, bu insan biraz da kendi özyaşamından çekip çıkarılmıştır. *Çamaşırcının Kızı*'nda okuduğumuz "Eski Gardiyan"da ise, işten atıldıktan sonra sefilliğin kucacağına düşen bir insanın öyküsü verilir; ilgisizlik, sefillik somut bir anlatım içinde ortaya konulmuştur. Sefilliğin sonucu olarak beliren ve özellikle eski yıllarda toplumsal bir hastalık olan veremle ilgili öyküler arasında da "Streptomisin", "Celfin Eti" ve "Hatice Akdur Vesaire" ilk akla gelenlerdir.

Küçük memurların çeşitli yaşamları, Orhan Kemal'in pek çok öyküsüne konu olmuştur. İş başında, sokakta, içkivinde rastlarız bunlara; parasızdırlar, küstah ve saldırgandırlar, hoyrattırlar. Küçük görülmenin, ezilmişliğin, horlanmanın baskısı altındadırlar ve bu nedenle de karşılıklarına gelenlerden öç alır gibidirler, onları zora sokmaktan, onları horlamaktan "sadişt" bir haz duyarlar. Halkın arasında ve halkla iç içe yaşarlar; ama halktan kopmuşlardır ve hatta, diyebiliriz ki, halkın karşısındadırlar. İçkivlerine nasıl gittikleri ve oralarda nasıl içtikleri, evlerine nasıl ekmek götürebildikleri düşündürür insanı. Orhan Kemal, ezikliğin ve horgörmenin ruhsal patlamalarını, onların başkaları ile olan konuşmalarında, sert çıkışlarında sezdirip gösterir bize. Hele bir de yetki ve bunu belirten bir giysi ile donatılmışlar ise o zaman yanlarına bile varılamaz onların. *Ekmek Kavgası*'ndaki "Mahalle Bekçisi Ali", işçileri aşağılamaktan haz duyan bir kişi oluverir bir gün. "Streptomisin"deki görevli ile *Arka Sokak*'taki "Odacı" öyküsünün odacısı ve daha başkaları; hele *Ekmek Kavgası*'nın "Bir Yılbaşı Macerası" adlı öyküsündeki kişiler anımsanmalıdır.

Ezilip horlanan ve zamanı gelince horozlanan küçük memurların, işçilerin, ırgatların (“Afaracı Hacı Ali”) karşısında ise ezenler, horlayanlar yer alır: Büyük memurlar, ağalar ve patronlar. *Ekmek Kavgası*’ndaki “Afaracı Hacı Ali”, “köyün yirmi dört bin dönümünden on altı binini ellerine alan” Ağzıbüyüklerin karşısına çıkan Hacı Ali’nin öyküsüdür. Tek ineğinin bacağı kırılan Ağzıbüyüklerle karşı konuşması geniş anlamlı ve ortak bir direniş değildir. Ağa öyküleri yanında ilk kitaplarından biri olan *Sarhoşlar*’da yer alan “Naylon Hikâye” ile “Av” hemen akla gelmektedir. 1950 yıllarında Marshall Planı’ndan gelen traktörlerin köylere girişi ve bunların ağalar tarafından avcılık için bile kullanıldığını anlatır “Av”da. “Naylon Hikâye” ise o yıllarda pamuk fiyatlarının yükselmesi ile ortaya çıkan şımarık ve sorumsuz ağaların sonradan görme davranışlarını yansıtır. Bir yanda ezilen ırgatlar, öte yanda vergisi bile verilmeden harcanan paraları sorumsuzca tüketenler vardır. Orhan Kemal, bu karşıtlığı önemle ve özellikle belirtir. *72’nci Koğuş*’daki öykülerden “Pervin”de de Adanalı zenginler çevresinin şımarık ve töresiz davranışları ve yaşamları üzerinde durulmuştur. Romanlarında birçoğu enine boyuna işlenen bu tipler, birer sömürü simgesi olarak bütün somutlukları ve varlıkları ile görülür.

Orhan Kemal’in öykülerinde çocukların da yeri büyüktür. Bu çocukların çoğu çalışan, üretim yapan ve ailelerine ekmek taşıyan kişilerdir. Bunların arasında ırzına geçilenler, çeşitli suçlara itilenler, yoksul ana babaların yaşamını paylaşanlar ve az ceza yiyeceği için yalanla suçu üzerine alanlar çoktur. Orman yangınına üstlenen Ali’nin öyküsünü buluruz “Çocuk Ali” adlı öyküde. *Çamaşırcının Kızı*’ndaki “İki Kız”da ise küçücük, ekmek parası için kötü yola düşen kızlar öykülenir; sonradan *Kırmızı Küpeler*’e de alınan “İnci’nin Maceraları”nda (ilkin *Sarhoşlar*’da yer almıştır), *Grev*’deki “İşsiz”de, *Sarhoşlar*’daki “Ayşe Hoca”da, “Düşman”da ve “İnci’nin Babası”nda, *Çamaşırcının Kızı*’nda bulunan “Ayşe ile Fatma”da, *Kırmızı Küpeler*’deki “Kırmızı Küpeler”de ve daha birçok öykülerde çocukların içinde yaşadıkları acı anılara ve sert yaşama eğilir. Bunların bazıları birbirinin çoğaltılması niteliğinde olsa bile birçoğu özgün ve zor yaşamları içinde çiziliveren ülkütlerdir. “Kırmızı Küpeler”in Elmas’ı, bir konakta hizmetçidir sözgelisi ve babaannenin katı tutumundan yakınıp durur; bir gün, saçlarının oğlan çocuğu gibi kesilmesine karar verildiğini öğrenince kaçıp gider. Orhan Kemal, çocukların yaşamından sorumlu olanları, onlara eziyet edenleri ve kötü yola itenleri eleştirir; elbette toplum da bu eleştiriden nasibini alır. Bu arada bazı olağanüstü çocukları da yansıtır öykülerinde. Çocuk öykülerinin en ustaca yazılmışı ise *Önce Ekmek*’te yer alan “Sevmiyordu” adlı öyküdür.

Tutuklarevi ve içkievleri ile ilgili birçok öyküsü vardır Orhan Kemal’in. İçinde yaşadığı bu yerlerin izdüşümünü tam olarak yansıtır yapıtlarında. Sayrılarevi üzerine de bir iki öyküsünün bulunduğunu belirtmek isteriz.

Sevi konusunu işleyen öyküler de yazmıştır. *Arka Sokak*'daki "Sevda" ilk örnekler arasındadır. Kambur Süleyman'ın derin sevisi ustaca anlatılmıştır burada. Aynı kitaptaki "Kel Tahir" de, bütün varlığını sevisi için Cennet'in ayaklarının dibine seren kabadayı Kel Tahir'in öyküsünü verir. *Kırmızı Küpeler*'deki "Rüya" da bu arada anılmalıdır. Orhan Kemal'in öykülerindeki seviler öyle romantik değildir; onlarda da gerçekçiliği buluruz.

Orhan Kemal, geçim için senaryolar da yazmıştır ve bu nedenle Yeşilçam Sokağı'ndaki işverenlerle bir bağ kurmuştur. Bu bağ, ona, birçok gerçeği göstermiş; kendine özgü gözlemleri ile edintilerini birleştirip usta işi öyküler yaratmıştır; "Bono" ve "Yavru" adlı öyküleri özellikle belirtmek isteriz burada.

Dil ve Anlatım

Orhan Kemal'in öykü uygulayımında (teknikinde) konuşmaların önemli yeri vardır. Konuşmalar, onun vermek istediği zıtlığı, ikiliği ortaya koyan; kişilerin iç dünyasını, ruhsal yaşamını açıklayan, kişilerinin iç dünyalarını bir burğu gibi derinlerine girerek ortaya çıkaran bölümlerdir. Orhan Kemal, özellikle, yan tutmadığı bu konuşmalarla verir kişinin içini. *Kırmızı Küpeler*'de okuduğumuz "Haysiyet Meselesi"nde bir çocuk, yerdeki sigara izmaritini almak için eğilir, tam alacakken bakışları anlatan (yani Orhan Kemal) ile karşılaşır. İzmariti almak için eğilmemiş de ayakkabısının bağını bağlayacakmışçasına bir devinim yapar, doğrulur ve sapsarı bir yüzle arkasındaki duvara yaslanır. Onur sorunu burada başlar işte: *Sanki karşıdan karşıya aramızda şöyle bir konuşma başladı: -Numaranı yemedim. |-Niçin? |-Ayakkabımın bağını bağlamak dümendim. Maksadın... |-Maksadım? |-Cıgarayı alacaktın! |Ne çıkardı alsam? |-Alamazdın! |-Niçin? |-İçindeki ben çok ayıplardı. Sonra unutma ki, binlerce ayağın her gün çiğnediği pis kaldırımlar... Babaannen, halaların, teyze, dayıların, bey baban, annen görseler yüreklerine inebilirdi! |-Ne biliyorsun? |-Kırk yıl önce ben de tıpkı senin gibiydim de... |-Ama, canım cigara içmek istiyor! |-Anlıyorum. Anlıyorum ya, içindeki benden kurtulamazsın! |-Sen de kurtulamamış mıydın? |-Tabii. |-Sonra? |-Almamıştım... |-Ama ben almak istiyorum! |-Al bakayım hadi. Alamazsın kil (s. 96-97)*

Bu konuşma, onur sorununu en yoğun biçimiyle vermiştir sanırım. Öte yandan, onun, konuşma yöntemiyle öyküsünü nasıl geliştirdiğini, nasıl yoğunlaştırdığını da belirtir. Bunu, hemen hemen bütün öykülerinde buluruz. İlk öykülerinden son öykülerine kadar, değişik düzede (dozda) konuşmalar yer alır. Ancak, konuşmalardaki bu yoğunluğa karşın, Orhan Kemal'in anlatımı yoğun sayılamaz. Seyrek dokunmuş bezler gibidir diyebiliriz buna bir bakıma. Bu durum, okurları sıkmaz ve öyküleri bu yüzden kolay okunur. Bu özelliği nedeniyle Ömer Seyfettin'e benzetebiliriz onun öykülerini. Bir iki fırça vuruşuyla tablolar yaratan ressamın gibi, kısa ve kolay kurulmuş;

ama birbirine ustaca bağlanmış tümcelerle öyküsünü çatıverir. Dili süslü değildir; sıfatlardan kaçınır. Betimlemelere fazlaca yer vermez. Ne doğa, ne de insan betimlemesi vardır uzun uzadıya. Çetrefil olmayan, dolaysız, rahat bir anlatımı vardır. Doğa da, insanlar da, içinde bulunulan ortam da (tutuklarevi, içkievi, sayrılarevi, kahve ve çay içilen bir yer, bir cadde) bu anlatım yardımı ile somutlaşır; vermek istediği, göstermeğe çağırdığı ortam böylece canlanır gözümüzde ve insanları o çevre, o ortam içinde bütün devinimleri ve iç yaşamları ile görür ve onlarla birlikte oluruz. Sefilliği, açlığı, hileciliği, her türlü kötü davranışları, iyiliği, gönüllerin istediğini, gönül (ikinci benlik) ile çatışmayı, varıl ile yoksul arasındaki uçurumları onun yansıtıcında bütün boyutları ve berraklığı ile görürüz.

Çok ve hızlı yazmaktan ileri gelen bazı hatalar yok değildir öykülerinde. Ama, bunları, sonraki yayımlarda düzeltme yolunu seçmiştir.

Orhan Kemal'in öykülerinde yabancı sözcükler, hele Batı kökenli olanlar pek azdır. Buna karşılık, ilk öykülerinde Çukurova yöresinin sözcükleri ve cinsil adları bol bol yer alır. Yapıtlarının tümü bir düzen içinde yayımlandıktan sonra, romanları da taranarak, belki bir "Orhan Kemal Sözlüğü" yapılabilir ve böylece onun anlatım dizgesi (*stilistique*'i) ortaya konulabilir bir bakıma. Özellikle argoya dönük bazı öğeler de böylece ortaya çıkmış olur.

Fakir Baykurt, onun dili konusunda şunları yazmıştır: "Türkçemiz, Orhan Kemal'le biraz daha güzelleşmiş ve zenginleşmiştir. Yazma ve anlatımda geçerli ilkeleri hiç hafife almadan, dili iyice inceltmek ve arıtmak, bütün yazarlık yaşamı boyunca Orhan Kemal'in başlıca çabalarından biri olmuştur. Bazılarının gereği kadar önem vermediği *kolay anlaşılır olma*'ya, Orhan Kemal, çetin bir dil ve anlatım titizliğiyle varmıştır. Hemen sağlanması gereken ekme, kömür ve ilaç parasının basıncıyla, ilk baskıları biraz ivediye gelen kitaplarını, ikinci ve üçüncü baskı fırsatları çıkınca yeniden ele alması ve âdeta yeniden yazması, bu titizliğinin sonucudur." (*Yeni Edebiyat*, temmuz 1970)

Bazıları, Orhan Kemal'in öykülerinde ağız öykünmesi (şive taklidi) olduğu görüşünde ya da izlenimindedir. Bir zamanlar bu konuda yapılan tartışmalara Orhan Kemal de katılmıştı. Fakat, öykülerinde, gerektiği zaman yersel ağıza yer vermiştir.

Öykü Uygulayımı

Orhan Kemal'in öykü uygulayımı, yeni ya da Batı'dan son yıllarda aktarılan uygulamalardan çok eskiye dayanır. Bütün öykülerinde giriş, düğümleme ve sonuç bölümleri yer alır. Bu uygulayımı, özellikle Ömer Seyfettin'e yaklaştırır onu; içerik bakımından ise Sabahattin Ali'ye yakın olduğunu elbette yadsıyamayız.

Orhan Kemal öyküleri, çoğunlukla, öykünün oluşacağı çevre ve ortamın birkaç kalın ve kısa çizgiyle belirtilmesi ya da öykü kişinin kısaca betimlenmesi ile başlar. Çok kez, bağımsız bir tümceye rastlarız öykünün başında. Sözgelisi, "Kırmızı Küpeler" öyküsü böyle başlar: "O yıllarda beş yaşında olduğumu söylerler" tümcesi görülür başta. Sonra da "tahta saçakları dantelalar gibi işli kırmızı kiremitli kocaman konak"tan söz eder; babası ve babasının "sıra sıra rafları kalın ciltli kitaplarla dolu kitaplığı" ve dosyalarla dolu çalışma masası anlatılır; babaanne, halalar ve anneden oluşan kadınlar topluluğunun bitmez tükenmez çekişmeleri, babaannenin despotluğu üzerinde durulur ve beslek kız Elmas'a değinilir.

Öykülerin en geniş bölümü konuşmalarla, anlatılarla örülür ve elbette ağırlık bu bölümdedir. Konuşmalar, genellikle, kişilerin ruhsal yaşantılarını belirtmeğe dönüktür. Böylece, kişilerini kendi ağızlarından, nesnel olarak vermiş olur.

Öykülerinin sonuç bölümü, giriş bölümünden de kısadır. Çok kez, şaşırtıcı, duygusal ve ozansızdır bu bölüm. Yukarıda giriş bölümünü andığımız "Kırmızı Küpeler"de sonuç şöyledir: *Elmas Abla yatağında yoktu. Hatta yatağı hiç bozulmamıştı. O günden sonra Elmas Abladan haber alamadık. Zaman zaman aklıma kalın gövdeli yüksek ağaçların ormanı, ormanlarda uluyan kurt sürüleri, arada bir de limanda demirleyen üç bacalı kocaman vapurlar gelir. Ama kırmızı küpelerini içimde hâlâ saklarım* (s. 11). Son, bazan da öykü ile ilgisi olmayan bir bağımsız tümce ya da bir paragraftan oluşur. Sözgelisi, "İnsanlar" öyküsü şöyle biter: *Gök karardıkça kararıyor, sarkıtıkça sarkıyordu. Az sonra korkunç bir gürlüme. Arkasından yağmur boşandı* (*Kırmızı Küpeler*, s. 218). "Üç Onluk" adlı öykü ise, "Hava İodostan poyraza döntüyordu" gibi, öykü ile ilgisiz bir tümce ile sona erer (*Yağmur Yüklü Bulutlar*, s. 207). Aynı kitapta yer alan "Gurbette" ise, "Gökyüzü hafifce bulutluydu" tümcesiyle sona ermektedir (s. 149). *Çamaşırcının Kızı*'ndaki "Kötü Kadın"da ilgisi olmayan "Arkamızdaki caddeden ortalığın uyuşuk sessizliğini pashı gıcırtilarla parçalayarak bir tramvay geçiyordu" tümcesiyle bitirirken (s. 19), "Dilenci" öyküsünü de "Uyuz bir köpek önlerinden topallıya topallıya geçiyordu" tümcesiyle bitirir (s. 194). Bu bitirilişlerin hemen hemen çoğu, bıçakla kesilivermiş izlenimini verir ve böylece çarpıcılık sağlanmış olur.

Orhan Kemal'in öykülerinde büyük bir gerilim görülmez. Bu nedenle, onun öykülerine, belki de gerilimsiz öyküler de diyebiliriz. Ama, bu, onun öykülerinde hiç bir gerilim ögesi yoktur anlamına alınmamalıdır. Daha çok izlenimcilik ve gözlemcilik gerçekçiliğine dönük olduğundan, gerilimlerin oldukça az olduğunu söylemek istiyoruz burada. O, bir olayı, o olayla ilgili kişiyi alır ve öykünün genel anlayışına uygun bir biçimde, bir kesit olarak sunar. Konuşmalar bölümünde vermek ister gerilimi.

O, insanları da baştan alıp sonuna kadar aynı anlatım içinde ve birtakım yinelemelerle vermez ve kişinin ruhsal durumunu, iç yaşantısını alıp okuru bıktırmaya kadar anlatmaz. Kişileri, yapmacık, bir konuyu, bir olayı, bir düşünceyi yansıtmak amacıyla yaratılmış yaratıklar değildir. Hepsi de canlı, çevremizde yaşayan, sevinen, gülen, acı çeken, bütün güçlüklerle kendi çabalarıyla göğüs germeğe çalışan insanlardır.

Fakir Baykurt, onun insanları için şöyle demişti: "Otuz yılı aşkın bir süre içinde yazılan ve yayımlanan her kitabında Orhan Kemal, bugün bütün ilişkileri temelinden bozuk bir toplumun kaynaşan ve bir çıkar yol bulabilmek için çırpınan insanlarını, bunların yüzlercesini, hatta binlercesini anlatmış, sanatıyla onlara yön vermek istemiştir. Bu insanlar, doğrudan doğruya kendilerine bağlı olmayan kusurlar yüzünden birbirlerine girmekte, fakat ilk fırsatta, insanın aslında var olan değerler dolayısıyla tokalaşıp birbirlerine kenetlenmektedirler" (*Yeni Edebiyat*, temmuz 1970). Ancak, bu kenetlenişin bilinçli bir birliğe yöneldiği söylenemez. Orhan Kemal'in de bilinçlenme konusunda etkin bir rol oynadığını söyleyemeyiz sanırım. Belki de, daha çok izlenimci gerçekçiliğe dönük olması böyle bir bilinçlenmede onu oldukça edilgen bir düzeyde bırakmıştır. Bunda, kültürce ilerletilmemiş, geri bırakılmış, aydınlatılmamış kişilerin oluşturduğu toplumun da payı olduğu söylenebilir. İleride, Orhan Kemal öykülerinin bu yönden yeniden ele alınacağı umulur. Bir sınıf bilincinin yaratılmasına dönük bazı öykülerindeki izler ya da bazı öyküleri bütün çevrelerce aynı yönde değerlendirilecek de değildir elbette.

İrdeleme Gibi

Varsıl bir ailenin çocuğu olarak 1914 yılında doğan ve 1970 yılında ölen Orhan Kemal, siyasal nedenlerle sürgüne giden babasının bu durumu yüzünden yoksulluğa dönüşen bir ortam içinde büyümüş; birçok zaman çalışarak geçim kaynaklarının ve olanaklarının artırılması uğrunda çaba harcamıştır. Beyrut'taki geçim savaşı, ekmek kavgasından sonra Adana'ya dönmüş ve orada da fabrikalarda çalışmış; bütün ömrü boyunca didişmiş; ömrünün uzun bölümünü de kalem emekçisi olarak geçirmiş, geçimini bu yolla sağlamıştır.

Bu nedenle, emekçiler yanında yer alır. Eti ve kemiği ile olduğu kadar düşüncesi ve varsa eylemi ile de bu sınıfa bağlı kalmış; bu sınıf insanının alinyazısı ve geleceği ile ilgilenmiş ve bunlara yararlı olabilmek için çaba harcamıştır. Bu sınıfın insanlarını bilinçlendirmek için çalışmıştır. Gecekondu mahallerinde, işçilerin, esnafın, küçük memurların oturduğu yörelerde yaşayan değişik bölgelerin değişik gelenekleri ve anlayışları olan insanların dünyasını, alinyazılarını anlatmıştır. Bu değişik anlayış ve yapıda olan topluluk içinde çocukların, genç kızların durumunu, kötülüğe itilişini, gözlemlere dayanarak öykülerinin örgüsüne katıvermiştir. Özellikle, ekonomik

yapıdaki düzensizliğin, gittikçe pahalılaşılan eşya ederlerinin ortaya koyduğu ağır geçim yükünün insanları nasıl kötülöklere, yalan ve dolana, töresel çöküşe götürdüğüne, bütün iyimiyetlere karşın dinin etkisiz kalan rolüne değinir. Fuhuşa itilen küçücük kızlar, kendileri gibi işsiz ve yoksul olanları üçkâğıtçılıkla soyan kişiler, sevgi aracıları, sonradan varsıllaşıp kendi sınıfından kopan ve düne kadar birlikte yaşadığı insanları horgörenler, varıl dedelerini sıkboğaz edip başıboş gezen kolay yaşama sapıkları, köylülükten işçiliğe geçişin ruhsal sıkıntılarını ve acılarını duyanlar, dediğim dedikçi fabrika patronları yazarın yarattığı karşılıklı zıtlıklar ekseninde ortaya konulur.

Bütün bu kişiler, kişilerle ilgili olaylar, yaşanmış anılara, gözlemlere ve izlenimlere dayanmaktadır. Bu birikimi verirken, karşıt olarak, küçük kentsoylu kesime de geniş yer verir öykülerinde. Sabahattin Ali'nin kırsal alana daha dönük öykücülüğünü, Adana ve İstanbul gibi büyük iki sanayi kentimizin gecekondü yörelerine ve fabrikaların insanı tüketen, törpüleyen ortamına getirmiştir. Sabahattin Ali'nin yaşadığı günlerde büyük bir sanayi atılımı yoktu elbette; bu nedenle, Sabahattin Ali, kırsal alanda yaşayanları öyküleştirmişti. Orhan Kemal, sanayileşen bir ülkenin içinde, bu geçiş döneminde yaşamıştır. Bu geçiş döneminin çeşitli sıkıntıları, işçilerin toplumsal güvenceden ve güvenlikten yoksun yaşamları, köylerden gelip önceleri geçici sürelerle çalışan, sonraları yavaş yavaş mahalleler kurarak fabrikaların çevresinde kümeleşen, geceleri mantar gibi yerden bitiveren yörelerde bir yandan ekmek ve öte yandan da konut savaşı veren insanlar yansıtılmıştır Orhan Kemal'in öykülerinde. Her ikisinin öykülerindeki temel benzerliğe karşın, toplumsal görüşe karşın böyle bir renk ve doku ayrılığı görülür ve bu da doğaldır. Doğup yaşadığı yere sıkı sıkıya bağlı, orayı kutsal bir yermiş gibi kabul eden ve sila özlemine dayanamayan köylümüzün işçiliğe geçişinde, bütün dünyada olduğu gibi elbette bazı sıkıntılar, dalgalanmalar ve fırtınalar olacaktır. İşte Orhan Kemal, yaşadığı süre içinde bunları da yansıtmıştır.

Önceleri özyaşamına dayanan öykülerinin ekseni, sonraları gene de kendisi olmuştur denilebilir. Ancak, bu sonraki öykülerde onun kendi öz yaşamı eritilmiştir. Mustafa Baydar ile yaptığı bir konuşmada şunları söylemişti: "Hayatımın eserlerime tesir ettiğine şüphe yok. Zaman zaman düşünürüm: On altı yaşımdan itibaren ekmeğimi kazanmak zorunda kalmayı ne olurdu?.. Belki de herhangi bir memur olur, dümdüz bir hayat sürerdim." (*Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar*, s. 114) O zaman, zengin bir gözlemden yoksun kalır, yapıtları ya değişik durumları yansıtır ya da yapıt bile veremezdi. Zengin gözlemlerden edinilen edintilere karşın, bunların bazen yetersiz kaldığı, öykülerinin birçoğunun bir çoğaltma olması, bazılarının ekleme ya da çıkarmalarla değiştirilerek yayımlanması ve hatta bazılarının yeni bir öykü gibi yeniden yazılması, bazıının ise yalnızca adları değiştirilerek kitaplara alınması gerçeğinden anlaşılmaktadır. Bunda, ekmek kavgasının büyük etkisi elbette düşünölmelidir.

Bu kısa yazının sonunda, Orhan Kemal'i, ekmek ardında koşan insanlarımızı anlatan izlenimci-gerçekçi, öyküyü en iyi kavrayan ve onu kendi kuraları ve boyutları içinde işleyen değerli bir yazar olarak değerlendiriyoruz.